

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Козлова О.Г., *к.п.н., професор, СумДПУ ім. А.Макаренка*
Гребеник Т.В., *к.п.н., директор ІТ КіСумДУ*

Нові тенденції та інтеграційні зміни, що відбуваються в системі вищої освіти, спонукають працівників ВНЗ спрямовувати вектор своєї діяльності в напрямку громадянського виховання студентської молоді. Держава замовляє вищій школі підготовку конкурентоспроможних на європейському ринку праці фахівців, які мають високий рівень громадянської вихованості та активну життєву позицію.

Система вищої освіти набуває нового змісту, реалізація якого вимагає генерування нових ідей модернізації процесу громадянського виховання студентів. Реалізація завдань, що нині постають перед вищими навчальними закладами, можлива за умови відповідної організації управління виховною системою ВНЗ в цілому та формування толерантності у процесі громадянського виховання студентської молоді зокрема.

Толерантність (лат. *tolerantia* – стійкість, витривалість; терпимість; допуск, допустиме відхилення) – складна інтегративна якість особистості; ціннісна детермінанта політичної культури; механізм вирішення проблем співіснування представників різних рас, культур тощо; позитивна реакція на існування відмінностей; соціальна властивість, засіб досягнення суспільної згоди; один із принципів гуманістичного виховання.

У сучасному науковому обігу вживаними є різні інтерпретації феномену толерантності, який не втрачає своєї актуальності за будь-якого періоду розвитку історії (Л. Вишневська, О. Грива, П. Комогоров, М. Мириманова, Г. Олініченко, А. Погодіна, М. Хом'яков, В. Шалін). Сучасні уявлення про толерантність були багато в чому визначені діяльністю гуманістів епохи Відродження (Ф. Рабле, Т. Мор, М. Монтень, Е. Роттердамський та ін.).

Згідно з класифікацією Й. Йовеля, історія толерантності в європейській культурі поділяється на кілька етапів: формування внутрішньохристиянської терпимості (XII–XIII ст.); перші публічні декларації ідей толерантності як міжконфесійної терпимості (XV–XVII ст.); кристалізація ідеї толерантності як права (XX ст.).

Разом з тим аналіз наукових педагогічних джерел засвідчив, що такий важливий аспект в освіті, як формування толерантності у процесі громадянського виховання студентів вищої школи, не став предметом спеціального дослідження.

Проблема формування толерантності як у професійному, так і в загальнолюдському масштабах була визнана актуальною в 1995 р. Генеральною Асамблеєю ООН. У рамках її розв'язання міжнародне співтовариство розпочало кампанію з мобілізації суспільної думки на забезпечення довгострокового впливу в усіх сферах, пов'язаних з освітою, з питань толерантності. Ця тенденція відображена в «Декларації принципів толерантності», яка підписана 16 листопада 1995 р. 185 державами – членами ЮНЕСКО, включаючи й Україну. У документі зазначено, що «політика та програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності в спілкуванні як міжокремими особами, так і міжетнічними, соціальними, культурними, релігійними й мовними групами та націями». Декларація визначає толерантність як «повагу, сприйняття та розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості», «обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку»: «"Толерантність" означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає таке право за іншими». Декларація розглядає виховання в дусі толерантності як невідкладне завдання, яке «повинно розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії».

Толерантність – це активна соціальна поведінка, до якої людина приходить добровільно й свідомо та розглядається як складник громадянської вихованості студентської молоді вищої школи. Необхідність розв'язання у ВНЗ проблеми виховання високосвідомого громадянина відповідає вимогам Закону України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», «Концепції національного виховання студентської молоді», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009–2015 рр.

Вища школа є одним із найважливіших інститутів виховання толерантності, що розглядається як співпраця й дух партнерства під час організації діяльності вищих навчальних закладів; готовність прийняти думку іншого члена колективу; визнання різноманітності; формування культури діалогу; відмова від домінування й заподіяння шкоди; повага до людської гідності тощо. Будь-які вияви

нетолерантності, що супроводжують навчально-виховні процеси вузів, несуть загрозу стабільності їх функціонування, сприяють проявам педагогічних ризиків.

У педагогічній науці (класифікація В. Лекторського) виділяють два підходи до толерантності як якості особистості: риса пасивного характеру, не спрямована на дію (В. Величко, А. Дергай, Г. Дмитрієв, Д. Карпівич, О. Савчик); активна позиція, що критично підтримує іншу даність, збагачуючи власний досвід (Г. Солдатова, А. Погодіна, Л. Шайгерова, О. Шарова).

Передумовами розвитку толерантності як якості особистості Л.Завірюха вважає наступні: самопізнання й пізнання іншого, рефлексія; самооцінка особистісного інтелекту, взаємин з іншими; базові знання труднощів, бар'єрів у спілкуванні та вміння їх подолати; освіта, культура, такт як визначальні риси інтелігентної людини; наслідування найкращих зразків у спілкуванні, взаєминах, манері поведінки.

Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість спілкування та свобода думки, совісті і переконань. При цьому толерантність розглядається за сферами прояву, а саме: політична – терпимість до людей інших політичних поглядів, до їхніх політичних позицій; наукова – визнання різних теорій і наукових шкіл, інших точок зору в науці; педагогічна – повага до власних дітей, студентів, уміння зрозуміти й пробачити їхню недосконалість; адміністративна – уміння управляти без агресії.

Провідними методами та формами формування толерантності у вищій школі є колективні та групові заходи за участю студентського самоврядування й представників громадських організацій. Створення ситуації «реальної відповідальності» сприяє формуванню толерантності студентської молоді та їх суспільної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

До рівнів розвитку толерантності в освіті Т. Дмитрієвим віднесені такі: навчання толерантності; вивчення та підтримка іншої культури; повага до культурних відмінностей; ствердження та визнання культурних відмінностей. Найбільш ефективним способом формування толерантності є виховання. Роль викладача вищої школи при цьому досить висока: виховувати в душі миру, уміти слухати, давати змогу самостійно вирішувати проблеми, уникати жорстких ієрархічних відносин, не допускати проявів авторитаризму, заохочувати спільну діяльність.

Педагогічними умовами забезпечення толерантності у вихованні є: формування толерантного простору, який характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу й форм організації їхніх відносин, які, з одного боку, є основними компонентами пед. етики, а з іншого – основою, зразком морального виховання молоді; культура спілкування як осягнення інших у діалозі, як взаєморозуміння, співчуття й співпереживання, відчуття партнерства; синергетичне мислення, яке дозволяє сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини; особистісно орієнтований підхід у виховному процесі, основою якого є суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «вихователь-вихованець».

Головні принципи толерантності: довірче співробітництво – встановлення в освітньому закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості між адміністрацією, педагогами з одного боку, і вихованцями з іншого; екологія взаємовідносин – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому закладі як основи формування толерантного середовища; формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточення, народів, незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії, синергетизм, що забезпечує розвиток особистості є його джерелом і рушійною силою; творчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії.

До складових толерантності віднесено чотири складники (О. Грива): когнітивний (що людина знає, усвідомлює, чим свідомо оперує); аксіологічний (ціннісні установки, які забезпечують толерантність особистості); інструментальний (забезпечує вміння особистості); якісний (регламентує якості особистості). Критеріями толерантності є: терпимість; емпатійність; комунікативність; соціальна активність; паритетні, взаємоповажливі відносини; соціальна відповідальність за свої слова й вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії тощо.

Зміна соціально-педагогічних умов та ідеологічних орієнтирів в Україні зумовлює подальші наукові розвідки щодо поглиблення структурних компонентів толерантності учасників навчально-виховного процесу вищої школи; необхідність оптимізації управління процесом формування толерантності в системі вищої освіти, пошуку нових моделей оптимізації й ефективної діагностики цього процесу; розробки процесу спадкоємності виховання толерантності та управління ним у системі вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Беручи до уваги плідність запропонованих у науковій літературі ідей з питань толерантності, слід зазначити, що дослідження з питань її формування у процесі громадянського виховання студентів вищої школи до цього часу не проводилися, що знижує ефективність громадянського виховання молоді. У зв'язку з цим потребує вивчення стан формування толерантності в результаті

громадянського виховання студентів в практиці вищих навчальних закладів.

1. Гусєв А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості. – Одеса, 2009.
2. Декларація принципів толерантності, схвалена Генральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 року. – 14 с.
3. Логвинчук В. В. Толерантність як ціннісна детермінанта політичної культури. – К., 2007. – 24 с.
4. Третьякова Е. Н. Толерантность как духовно-нравственное качество личности. – СПб., 2011. – 19 с.
5. Тищенко С. П. Толерантність // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [головн. ред. В. Г. Кремень]. – К., 2008. – С.912– 913.